

КОМПАРАТИВНІ ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ НА ПОЗНАЧЕННЯ ІНТЕНСИВНОСТІ РУХУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Патен І.М.

Дрогобицький державний педагогічний університет ім. І.Франка

Простір і час входять до числа універсальних понять, за допомогою яких людина сприймає та осмислює оточуючу реальність і які знайшли вираження практично в усіх мовах світу. На сучасному етапі розвитку мовознавства велика увага приділяється дослідженням саме таких категорій (Н.Д. Арутюнова, В.Г. Гак, І.О. Голубовська, О.М. Кагановська, І.М. Кобозєва, Н.Б. Мечковська, О.В. Тищенко, В.М. Топоров, С.М. Толстая, Т.В. Цив'ян).

Постановка проблеми в загальному вигляді, її актуальність та зв'язок із науковими завданнями. Вважається, що існують три основні процеси у просторі: рух – будь-який активний процес у просторі, переміщення – перехід з одного місця в інше (у тому числі за допомогою транспорту) та позиціювання – зміна площини (горизонтальної, вертикальної, похилої), позиції (стоячої, лежачої, сидячої, висячої), форми положення (лінійної, колоподібної тощо) та напрямку (уверх, униз, уперед, назад, до себе, від себе, наліво, направо тощо) [5, 163]. У сучасній філософській науці рух розглядається у зв'язку з феноменами простору, часу та енергії. У самому загальному смислі рух означає зміну як таку. В науці розрізняють фізичну, хімічну, біологічну та суспільну форми руху. У контексті європейської культури поняття руху є аксіологічно акцентованим, що знаходить вираження в його семантичній диференціації (рух як “зміна взагалі”; спрямований рух як розвиток; прогрес і регрес як варіанти розвитку тощо) [2, 197]. У нашій розвідці розглядаються такі форми руху, які пов'язані з переміщенням у просторі та знайшли вираження у системі фразеологічних порівнянь англійської та української мов.

Фразеологічні порівняння функціонально спрямовані на пізнання людиною предметів/явищ об'єктивного світу завдяки зіставленню спільних ознак цих предметів/явищ. Стійкі порівняльні звороти виступають засобом освоєння дійсності, що пізнається емпірично [4, 241], являють собою перетворену форму діяльності, характерної для даної спільноти, і містять оціночні еталони тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти [6, 120]. Як зазначала В.М. Телія, еталон – це характерологічна образна підміна ознак людини або предмета якоюсь реалією-персоною, натуральним об'єктом, річчю, які стають знаком домінуючої в них, з точки зору побутово-культурного досвіду, властивості [4, 242]. Дослідниця відносить систему образів-еталонів, зафіксованих у стійких порівняннях, до джерел культурно значущої інтерпретації фразеологізмів, під якими розуміє відтворювані із покоління в покоління семіотичні системи, що моделюють результати власне

людської самосвідомості – архетипової і прототипової – і виступають як свого роду шаблони культурно-національного світорозуміння, як надбання групової свідомості [4, 239]. Таким чином, еталон є образною формою вираження характеристик категорії *руху* через певну реалію. Образність виникає завдяки тому, що в мові порівняння відноситься до іншого класу предметів, явищ або осіб, які позначають його другий компонент [1, 268]. Семантика звороту пов'язана з певною концептуальною структурою, що є одиницею свідомості й об'єднує вербальну і невербальну інформацію, набуту шляхом сприйняття й усвідомлення ситуації, дії, явища, ознаки, предмета тощо п'ятьма психічними функціями: відчуттями, почуттями, мисленням, інтуїцією, трансценденцією [3, 19]. Зіставний аналіз компаративних фразеологічних одиниць дає уявлення про специфіку світобачення англійського та українського етносів, про особливості їхнього пізнавального досвіду. У статті аналізуються КФО, об'єднані спільною семантикою *руху*, оскільки саме в них зафіксована система образів-еталонів аналізованої категорії.

Метою статті є дослідити національну специфіку вибору образного засобу порівняння для характеристики категорії *руху* в двох мовах.

Поставлена мета передбачає вирішення таких **завдань**:

- виявити напрямки концептуалізації порівняльних фразем на позначення інтенсивності *руху* (*швидкий / повільний*) в англійській та українській мовах;
- з'ясувати образно-сміслову і мотиваційну структуру характеризуючих і оціночних фразем з огляду на донорські сфери їх маніфестації, набір когнітивних сценаріїв та образів-еталонів;
- описати фразео-семантичну групу на позначення рис характеру людини (*жвавість/повільність*), пов'язаних з її фізичною активністю та сприйняттям, способом *руху* і т.ін;
- висвітлити національно-культурну специфіку та символіку фразеологічних знаків в межах відповідних фразео-семантичних груп, встановити їхній зв'язок з елементами духовної культури, побуту, обрядовістю, міфологією, стереотипами поведінки, артефактним, соматичним, зооморфним та фітоморфним кодами.

Матеріалом дослідження стали дієслівні, адвербіальні та ад'єктивні компаративні фразеологічні одиниці (КФО) англійської (37 од.) та української (73 од.) мов. Аналізовані фразеологічні одиниці функціонально ґрунтуються на порівнянні як розчленованому поєднанні двох концептосфер, на відміну від метафори, що є їх нерозчленованим сполученням [3, 52] і мають посилення на донорську концептосферу, яка, сполучаючись із контекстом, постачає власний зміст реципієнтній зоні [3, 53]. Компаративні звороти створюють свою семантику на підставі а) еталонів чуттєвого й емоційно-оцінного сприйняття світу, їх прагматична функція – “унаочити” абстрактну категорію *руху*, вони прив'язані до реалії; б) стереотипних сценаріїв етносу [3, 53], що стають підґрунтям порівнянь. Мотивованість вибору образа-еталона, який лягає в основу образно-мотиваційної структури фразеологічного порівняння, зумовлюється тим, яка з ознак у ньому

актуалізується. В залежності від того, яка саме семантична ознака є основою зіставлення, аналізовані КФО класифікуються на певні семантичні групи.

В англійській та українській фразеосистемах фіксуються КФО на позначення швидкого та повільного руху, відповідно, виокремлюються фразео-семантичні групи (ФСГ) ‘Швидкий рух’ та ‘Повільний рух’. ФСГ ‘Швидкий рух’ української мови поділяється на підгрупи ‘швидко бігати’, ‘утікати’, ‘поспішати’, англійської – на підгрупи ‘швидко бігати’, ‘швидко рухатись’ та ‘утікати’.

Фразеологічні одиниці української мови, що представляють фразео-семантичну підгрупу ‘швидко бігати’, мають структуру дієслівного словосполучення з головним словом-дієсловом руху (*бігати, гнати, летіти, нестися, носитися*). Фразеологізми *жене, як куля* [УП, 161], *летить, як стріла* [ССНП, 148], *жене, як вітер* [УП, 161], *біжить, мов навіжений* [ССНП, 99] містять назви реалій, з якими український етнос асоціює швидкий рух: *куля, стріла, вітер* (зазначеним реаліям швидкість пересування у просторі притаманна інгерентно), *навіжений* (відбиває уявлення про швидкість пересування психічнохворої, неврівноваженої людини). Донорською зоною виступають сфери АРТЕФАКТИ, ПРИРОДА, ХВОРОБИ.

Фразеологізми, що вживаються з дієсловом *бігати*: *як смалений півень* [ФС, 129], *як жеребець по городу* [ФС, 129], *як порося бішене* [ФС, 251], *як заяшна собака* [ФС, 289], а також КФО *гасати, як сто чортів; носитися, як чорт на колесниці* [ФС, 332], містять, окрім семи ‘дуже швидко’, додаткову сему ‘не перестаючи’ [ФС, 332]. Утворення таких порівняльних зворотів – результат спостереження за поведінкою тварин у певних обставинах (так, *заяшна собака* – це “гонча, яка привчена гнати зайця” [ФС, 289]), або ж відображення стереотипних уявлень народу про спосіб пересування такої міфічної істоти, як чорт (“Маленькі, чорненькі, *вертляві* ... вони були всюдисущі ...” [СС, 29]. Отже, зазначені еталони постачаються концептосферами ТВАРИНИ та МІФОЛОГІЯ.

Аналіз КФО, які будуються на підставі стереотипних сценаріїв (ситуацій), уможливив висновок про те, що швидкий біг пов’язується українською свідомістю з певною метою: *біжить, наче до хати; біжить, наче до каші; біжить, як по свячену воду* [УП, 147]; *біжить, як на пожежу* [ССНП, 119] – “дуже швидко біжить”, або може бути наслідком якихось дій: *біжить, як щось загубив; біжить, наче з ціпу зірвався; біжить, наче його хто жене* [УП, 147]; *біжить, як окропом ошпарений* [ССНП, 105]; *біжить, мов з шибениці зірвався* [ССНП, 166]; *побіг, як ногу вломив* [ССНП, 102] – “дуже швидко біжить”. Сценарії для таких порівнянь запозичені з концептосфер ПОБУТ і ТВАРИНИ, вони відображають уявлення етносу про ситуації, учасники яких змушені дуже швидко рухатись (уникнення смерті, тілесне ушкодження, переслідування, необхідність притулку (*хата*), захисту (*свячена вода*), їжі тощо). КФО *летіти (нестися) як з Лисої гори* [ФС, 94] ґрунтується на віруванні в те, що Лиса гора – це місце, де збирається вся нечисть, відповідно, людині треба якомога швидше звідти утікати.

В англійській мові також виокремлюється невелика група КФО на позначення швидкого бігу: *run like a deer* [ТЕТМ, 107], *run as quick as a lamplighter* [IS, 374], *run like mad* [IS, 375], *run as quick as a squirrel* [IS, 378], *run as swiftly as a greyhound / long-dog* [IS, 377]. Образами-еталонами швидкого бігу виступають тварини, яким притаманна швидкість пересування у просторі: *олень, білка, хорт*; людина, неприродна швидкість рухів якої спричинена хворобою (божевільність) та людина певної професії – ліхтарник (для того, щоби вчасно запалити всі ліхтарі, йому доводилось дуже швидко рухатись), запозичені із концептосфер ТВАРИНИ, ХВОРОБИ, ПРОФЕСІЇ.

Наступна група англійських фразеологічних порівнянь представляє підгрупу ‘швидко рухатись’, оскільки, на відміну від українських КФО, не містить фіксованого стрижневого дієслова, яке чітко визначає вид руху, а може вживатись із різними дієсловами типу *go, fly, run, move, travel, leave, rush* тощо. Швидкий рух пов’язується в свідомості англійців з:

а) явищами природи: *as quick as flash* [IS, 378], *as quick as light* [IS, 380], *as quick as lightning* [ТЕТМ, 213], *as swift as wind* [IS, 374] – “very quickly”;

б) артефактами: *swift as a cannon ball* [ТЕТМ, 43], *swift as an arrow (from the Tartar’s bow)* [IS, 376], *as swift as a bullet* [IS, 374], *like shot out of shovel* [ТЕТМ, 144], *like a shot* [ТЕТМ, 43] – “quickly, promptly”;

в) міфічними істотами: *as swift as Mercury* [IS, 374], *like a bat out of hell* – “fast and impetuously” [ТЕТМ, 432];

г) тваринами: *as swift as a swallow* [IS, 378], *fast as a scalded cat to the cat-hole* [ТЕТМ, 293] – “very quickly”.

Отже, для характеристики семантичної ознаки ‘швидкий рух’ в англійській мові використовуються порівняння зі спалахом світла, блискавкою, вітром, що представляють донорську зону ЯВИЩА ПРИРОДИ; гарматним ядром, стрілою, кулею, пострілом, лопатою піску, запозичених із сфери АРТЕФАКТИ; посланцем богів Меркурієм (згідно міфологічним оповіданням, боги подарували йому крилаті сандалії, завдяки яким він міг миттєво долати великі відстані), кажаном із пекла (кажани асоціювались із відьмами та окультними науками, вважалось, що вони породжувались у казанах пекла. Оскільки кажани літають швидко і метушливо, порівняння *like a bat out of hell* має додаткову семантичну ознаку, що характеризує рух, – “стрімкий, поривчастий” [ТЕТМ, 432]) – донорська зона МІФОЛОГІЯ; ластівкою та обвареною кішкою – донорські сфери ПТАХИ і ТВАРИНИ.

Серед КФО на позначення швидкого руху в обох мовах виокремлюється фразео-семантична підгрупа ‘утікати’, представлена дієслівними словосполученнями з головним українським дієсловом *втікати*, що має значення – “швидко відходити, відбігати, намагаючись уникнути якоїсь небезпеки, врятуватись від переслідування” [СУМ10, 512], та англійськими дієсловами *run away, rush away* зі значенням “to go away, as by running; leave, escape” [СГИ, 521].

Українські фразеологізми, що утворюють дану підгрупу, будуються, переважно, на стереотипних сценаріях етносу, які ґрунтуються:

1) на чуттєвій сфері свідомості, а саме:

а) соматичних відчуттях: сильний жар – *втікає, як від вогню* [ССНП, 102]; *вискочив, як із жару* [ССНП, 55]; *тікає, ніби під ним земля горіла* [УП, 158]; *втік, як опарений пес* [УП, 158]; біль – *втікав, аж йому п'яти терпли* [УП, 158]; *втікав, мало ноги не втратив* [УП, 158];

б) зорових: *втік, аж за ним закурилось* [УП, 158], об'єднаних спільним значенням – “швидко втік”;

2) на ритуальних формах народної культури, зокрема, міфах: *втікає, як чорт від свяченої води* [ССНП, 163]; *курить, як чорт од кукуріку* [НП, 163]; *утікає, як чорт від ладану* [ССНП, 163]; *тікає, як дідько від хреста* [УП, 158]. Згідно слов'янської мфологічної традиції чорт боїться хреста, співу півня [СМ, 498], а також атрибутів церкви – ладану, свяченої води. Відповідно, значення, що об'єднує фразеологізми даної групи – “дуже швидко, перелякано втікає” [ССНП, 163];

3) на стереотипних мисленневих структурах: *втік, як заць* [УП, 158]; *тікає, як собака від мух* [УП, 158]; *втікає, як від лихого пана* [УП, 158] зі спільним значенням “швидко втікає”.

Відповідна англійська підгрупа представлена КФО *run away like a long-dog, run away like a mad dog* – “quickly gone” [ТЕТМ, 464]; *rushed away – like an arrow from the bow* – “very quickly” [ТЕТМ, 38]. Процес втечі асоціюється в англійській свідомості зі швидкістю руху хорота, сказаної собаки та стріли, що випущена з луку, відповідно, донорські зони таких порівнянь – ТВАРИНИ й АРТЕФАКТИ.

Окрему підгрупу в українській мові утворюють фразеологічні порівняння сценарного типу зі стрижневим дієсловом *спішити* – “швидко йти, бігти, пливати, їхати і т. ін., прагнучи якнайшвидше потрапити, вчасно прийти, не спізнитися кудись” [СУМ9, 533], *бігти, летіти*. КФО цієї групи мають значення “швидко біжить, поспішає”. Стереотипні мисленневі структури, на яких ґрунтуються такі порівняння, відображають побутовий досвід народу: *побіг, як голий купатися* [ССНП, 38]; *спішить (несеться), як голий до бані* [ССНП, 38]; *спішить, як голий на воду* [ССНП, 38]; професійний – *біжить, як швець з чобітьми на базар (на місто, на торг)* [ССНП, 165]; ритуальний – *біжить (летить), як дурний до образу* [ССНП, 52]. У цій підгрупі виокремлюються і порівняння парадоксального характеру: *біжить (спішить), як німий на суд* [ССНП, 100]; *спішить, як голий на вулицю* [ССНП, 38] зі значенням “недоречно поспішає”.

Фразео-семантична група ‘Повільний рух’ представлена фразеологізмами, що мають спільне значення “повільно рухатися”. В залежності від того, яке додаткове значення реалізується в КФО, українські порівняння поділяються на підгрупи:

1) ‘рухатися дуже повільно’. Стрижневими дієсловами у цій підгрупі виступають *іти, ходити, лізти, повзти, дибати, тягтися*. Уявлення про надто повільний рух пов'язується українцями з:

а) характером руху певних тварин: *повзе, як черепаха* [ССНП, 151]; *лізе, як слимак* [ССНП, 138]; *лізе, як рак* [ССНП, 125]; *лізе, як муха по соломі* [ФС,

98]; *дибає, як муха в сметані* [ССНП, 97] – “дуже повільно рухається”. Відповідно, черепаха, слимак, рак і муха виступають еталонними носіями аналізованої категорії;

б) фізичним виснаженням через голод: *ходить, мов сім днів не їв* [ССНП, 44]; *ходить, як неначе три дні хліба не їв* – “ледве пересувається” [ССНП, 44] або старий вік: *тягнут сі, як діди до Милятина* [ССНП, 47]. Сценарій переходу людей похилого віку з одного місця до іншого уможлиблює актуалізацію в останньому порівнянні ще однієї ознаки – ‘рухатись не поспішаючи’, отже ця КФО має значення “рухатись не поспішаючи, помалу” [ССНП, 47];

в) густими в’язкими субстанціями: *ідуть, неначе в мед* [ССНП, 90]; *іде, наче смолу тягне* [ССНП, 140]; *іде, як мішок з дьогтем* [ФС, 209], що мають спільне значення “дуже повільно рухається”;

2) ‘рухатися незграбно’. Порівняння цієї групи містять реалії оточуючого середовища, що в свідомості українців пов’язуються з незграбністю у рухах: *ходить, як вальок* – “повільно, вайлувато рухається” [ССНП, 19] (*вальок* – “грудка мокрої, замішаної з соломною глини для спорудження глиняних будівель або обмазування стін” [СУМ1, 287]); *повертається, як дрофа* – “про товсту, повільну людину” [ФС, 50]; *тігне сі як вужище* – “повільно, незграбно рухається” [ССНП, 32] – порівняння утворені на основі аналогізації рухів людини з рухами тварин;

3) ‘рухатися ліниво’. Повільний, лінивий рух аналогізується в українській етносвідомості зі стереотипною поведінкою тварин та протяжним колисковим співом: *лізе, як жаба по болоті* [ССНП, 53]; *йти, як лельом-полельом* – “повільно, ліниво рухатися” [ССНП, 82]. Слово *лельом-полельом* походить з польської мови (*lelum polelum*); спочатку означало, мабуть, часте повторення приспіву, який виконувався повільно і протяжно (зокрема при колісанні дитини) [ЕС, 219];

4) ‘рухатися обережно’: *йти, як по стерні босяком* – “обережно, повільно” [ФС, 296]. Порівняння ґрунтується на сенсорному процесі – тактильному відчутті – та образі, що сформувався на підставі цього процесу: по колючій стерні людина іде повільно, обережно переставляючи ноги, аби уникнути больових відчуттів.

В англійській мові ідея повільного руху представлена у сценарних порівняннях жартівливого характеру: *fast as a donkey’s gallop* – “not very fast” [ТЕТМ, 124] (букв. “швидко, як галоп віслюка”) – інтегральний зміст фразеологізму базується на ірреальності суміщення тварини з поведінкою, їй не властивою. Уявлення про уповільнений рух також пов’язується в англійській етносвідомості з густими в’язкими субстанціями: *quick as a snail crawling through tar!* – “very slowly” [ТЕТМ, 232] (букв. “швидко, як слимак, що повзе по смолі”) – підсилення значення відбувається за рахунок поєднання в одній одиниці двох денотатів: повільного руху (*слимак*) та в’язкої субстанції (*смола*). Високий ступінь емоційно-оцінного забарвлення в обох КФО досягається за рахунок контрасту інтеграційного змісту (“slowly”) і значень складників (*fast / donkey’s gallop; quick / snail, tar*).

Дуже повільний рух пов'язується з ідеєю нерухомості: *slower than a jell-poke / jill-poke* (колода, що застрягла у мулі озера або річки) – “very slowly” [ТЕТМ, 76]; інтеграційний зміст цієї одиниці базується на зіткненні реального і гіперболізованого, оскільки предмет, до якого уподібнюється повільний характер руху, не ворухиться взагалі.

Швидкість і повільність – це не тільки показники ступеня інтенсивності фізичного руху. У фразеологічних фондах обох мов присутні КФО на позначення таких рис характеру людини, як жвавість та повільність.

В українській мові на позначення швидкої й активної людини вживаються ад'єктивні КФО *швидкий, як в'юн* [ССНП, 33], *швидкий, як електромітла* (ФС, 126), *прудка, як дзига* [УП, 121], *прудкий, як заєць* [УП, 121], *швидкий, як хорт* [УП, 2001], *швидка, як козуля* [УП, 121], *прудкий, як іскра* [УП, 121], *швидка, як блискавка* [УП, 121], *швидкий, як таракан на жиру* [ФС, 302], *швидкий, як чорт на мітлі* [ССНП, 334], які мають спільне значення “дуже швидкий”. Еталони швидкого руху співвідносяться з зоонімами *заєць, хорт, козуля, в'юн, таракан*, артефактами *дзига, електромітла*, природними явищами *іскра, блискавка* та міфемою *чорт*. Фразеологізми *швидкий (бистрий), як муха у воді* та *швидкий, як муха в (на) окропі* окрім спільної з попередніми ФО семи ‘швидкий’ містять додаткову сему ‘метушливий’ [ССНП, 99], оскільки побудовані на сценарії потрапляння комахи в екстремальну ситуацію, з якої вона прагне вибратись якомога скоріше.

В англійському фразеологічному фонді фіксуються такі КФО, що характеризують швидку, жваву людину: *fast as a lizard* [ТЕТМ, 170], *quick as an eel* [ТЕТМ, 170], *quick as a bee* ТЕТМ, 170], *quick/swift as a cat* [IS, 377]. Стереотипна поведінка тварин і у цьому випадку стає підґрунтям утворення порівнянь, що мають значення “дуже швидка людина”. Семантична ознака ‘рухливість’ уможлиблює порівняння людини запального характеру з мексиканським бобом в американській КФО *jumpy as a Mexican bean* – “nervous, easily startled”, оскільки неспокійна вдача часто виявляється в неспокійних рухах. Такий біб є насінною молочаю, що росте у Мексиці, в якій відкладає свої личинки міль виду *carpocapsa saltitans*. Личинки ворухаються всередині насінини, змушуючи біб підстрибувати [ТЕТМ, 342].

Низка КФО вживається на позначення швидкості пересування людини: *as swift as the roe* [IS, 377], *as swift as an eagle* (потужний політ орла давно увійшов у прислів'я та приказки і згадується уже у Старому Заповіті) [IS, 378]. КФО *swift as an adder* вживається, як правило, зі словом *leap* (“стрибати”), утворюючи своє значення на метафоричному переосмисленні властивості гадюки миттєво кидатись уперед, нападаючи. Таким чином, швидкі рухи та пресування асоціюються в англійській свідомості з рухом певних тварин, риб і комах, а саме ящірки, в'юна, бджоли, кицьки, орла, козулі та гадюки.

Українська КФО парадоксального характеру *швидкий, як віл у плузі* набуває жартівливого значення за рахунок контрасту загального змісту “повільна, нешвидка людини” [ССНП, 23] і значень складників (*швидкий / віл*

у плузі). Про “вайлувату, незграбну людину” кажуть *швидкий, як ведмідь за мухами*; *швидкий, як ведмідь до перепелиць* [ССНП, 20]. Виникнення таких порівнянь – результат спостереження етносу за поведінкою тварин.

В англійському фразеологічному фонді повільна людина асоціюється зі слимаком: *slow as a snail*, [ТЕТМ, 232]; із густою, в'язкою субстанцією, схожою на сироп, – чорною патокою (амер. мелясою), що є супутнім продуктом переробки цукрової тростини або буряку на цукор: *slow as molasses in January / winter* – “slow” (оскільки, чим холодніша зима, тим більш в'язкою є патока [ТЕТМ, 347]). Народні вірування відбиває англійське порівняння *slow as the seven-year itch* (букв. “повільний, як семирічна сверблячка”). Вважається, що висип, спричинений отрутою плюща, повертається кожні сім років [ТЕТМ, 316]. Ідея повільності ґрунтується на темпоральній ознаці, що експлікується у комплексі *seven-year itch*.

Наукові результати; висновки та перспективи подальших досліджень. У фразеологічних фондах обох мов наявні порівняння на позначення інтенсивності руху (швидкий / повільний) та рис характеру людини (жвавість / повільність), пов'язаних з її фізичною активністю. Зіставний аналіз засвідчив, що швидкий рух в англійській та українській етносвідомостях асоціюється з предметами, явищами і об'єктами, що постачаються спільними концептосферами: ТВАРИНИ, АРТЕФАКТИ, СУБСТАНЦІЇ, ПРИРОДНІ ЯВИЩА, ХВОРОБИ, ПРОФЕСІЇ, МІФОЛОГІЧНІ ПЕРСОНАЖІ, але денотати, з якими співвідноситься семантична ознака ‘швидкий рух’, як правило, різні. Так, в англійській мові швидкість руху пов'язується з такими тваринами, як *ящірка, бджола, кішка, білка, олень, хорт, козуля, орел, ластівка, гадюка, в'юн*; в українській – *засць, в'юн, тарган, козуля, муха, собака*, причому більшість порівняльних зворотів української мови з зоонімічним компонентом представляє сценарні структури поведінки тварин, що використовуються як стереотипні на позначення швидкого руху. Спільні для обох мов еталони – *в'юн, козуля і собака (хорт)*. Із концептосфери АРТЕФАКТИ українська свідомість вибирає такі еталони порівняння, як *куля, стріла, дзига*, англійська – *куля, стріла, гарматне ядро* (спільні еталони – *куля і стріла*). Такі природні явища, як вітер, спалах світла, блискавка співвідносяться зі швидкістю руху в обох мовах. В обох мовах фіксується порівняння швидкого руху з рухом божевільної людини; наявні звороти, пов'язані з професійною діяльністю, але професії представлені різні: *швець* – в українській мові, *ліхтарник* – в англійській. Міфологічні персонажі також відрізняються: в українських фразеологізмах – *чорт*, в англійських – *кажани з пекла, Меркурій*. Підґрунтям досить великої кількості українських компаративних фразеологічних одиниць стали стереотипні сценарії побутового досвіду, вірувань, забобонів і традицій, що не мають відповідників в англійській мові.

Повільний рух асоціюється в обох мовах з певними тваринами, в'язкою субстанцією, відповідно, донорські зони ТВАРИНИ та СУБСТАНЦІЇ постачають еталони порівняння аналізованих КФО: *черепаха, слимак, рак, вуж, муха, віл, дрохва, ведмідь, жаба* – в українській мові; *слимак, віслик* – в

англійській (спільний еталон – *слимак*). Такі густі субстанції, як *мед* і *смола* в українській мові, *смола* і *чорна патока* – в англійській, стають об'єктом порівняння фразеологічних одиниць. Українська мовна свідомість додатково виокремлює такі причини уповільненого руху, як фізична виснаженість, голод, похилий вік.

У разі, коли семантична ознака 'швидкий рух' або 'повільний рух' співвідноситься з однаковим денотатом, стійкі порівняння обох мов є повністю еквівалентними (співпадають план вираження і план змісту): (*as quick as an eel* / *швидкий, як в'юн*). Але більшість англійських та українських компаративних одиниць, що зіставляються у межах однакових семантичних груп і характеризують інтенсивність руху, є фразеологічними аналогами: вони мають спільну семантику, оскільки в них експлікується одна й та ж ознака, але співвідносяться з різними денотатами, мають різну внутрішню форму, що виражається у відмінностях компонентного складу відповідних КФО: *бігає, як смалений півень* / *run like a deer*.

Найбільш поширеним в обох мовах є тип порівняння, побудований на зіставленні з тваринами (23 од. в українській мові, 17 од. – в англійській). Людина розглядає сценарії свого буття та дій за схожістю з існуванням інших живих істот, які оточують її, є архетипами колективного позасвідомого, стереотипами та символами культури народу [3, 43].

В системах еталонів порівняння інтенсивності руху англійської та української мов існують суттєві відмінності, оскільки носії відповідних мов оперують різними системами образів, що зумовлюється особливостями культури двох етносів і пов'язано з реаліями, характерними для життя українців і англійців, та традиціями цих народів.

Подальшим кроком лінгвокультурологічного зіставлення фразеологічних та паремійних одиниць з ідеєю руху та переміщення в різноструктурних мовах слід вважати аналіз фразем з огляду на категоризацію фізичного прямолінійного руху, руху об'єктів у воді й повітрі, руху об'єктів по колу, зворотнього і циклічного руху, уповільненого руху, припинення руху, перешкоди на шляху руху, відсутність руху тощо.

Література

1. Кунин А.В. Курс фразеологии современного английского языка. – М.: Высш.шк., Дубна: Изд. центр "Феникс", 1996. – 381 с.
2. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
3. Селіванова О.О. Нариси з української фразеології (психоконітивний та етнокультурний аспекти). – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
4. Телия В.Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. – М.: Школа "Языки русской культуры", 1996. – 288 с.

5. Тошович Б. Глаголы каузации положения в пространстве / Тошович Б. // Логический анализ языка. Языки пространств. Ред. Арутюнова Н.Д., Левонтина И.Б., 2000. – С. 163-178.
6. Шмелева Т.В. К проблеме национально-культурной специфики “эталона” сравнения (на материале английского и русского языков) // Этнопсихоллингвистика / Отв. ред. Ю.А. Сорокин. – М.: Наука, 1988. – С. 120–124.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. ЕС – Етимологічний словник української мови: У 7 т. / Під ред. О.С. Мельничука та ін. – К.: Наук. думка, 1989. – Т. 3. – 552 с.
2. СМ – Славянская мифология. Энциклопедический словарь. – М.: Междунар. отношения, 2002. – 512 с.
3. СГИ – Словарь глагольных идиом. – М.: Рус. яз., 1986. – 734 с.
4. СС – Словник символів / Під ред. О.І. Потапенка, М.К. Дмитренко. – К.: “Народознавство”, 1997. – 111 с.
5. ССНП – Словник стійких народних порівнянь. – Х.: Основа, 1993. – 176 с.
6. СУМ 1 – Словник української мови: В 11 т. / Укл. І.К. Білодід та ін. – К.: Наукова думка, 1970. – Т. I. – 799 с.
7. СУМ 9 – Словник української мови: В 11 т. / Укл. І.К. Білодід та ін. – К.: Наукова думка, 1978. – Т. IX. – 916 с.
8. СУМ 10 – Словник української мови: В 11 т. / Укл. І.К. Білодід та ін. – К.: Наукова думка, 1979. – Т. X. – 658 с.
9. УП – Українські прислів'я, приказки та порівняння з літературних пам'яток / Упряд. М.М. Пазяк. – К.: Наук. думка, 2001. – 392 с.
10. ФС – Фразеологічний словник східнослов'янських і степових говірок Донбасу / Укл. В.Д. Ужченко, Д.В. Ужченко. – 5-е вид., перероб. й доп. – Луганськ: Альма-матер, 2005. – 348 с.
11. Intensifying Similies in English / Ed. By T. Hilding Svartengen. – Lund Aktiebolaget Skåmska Centraltryckeriet, 1918. – 512 p.
12. TETM – A Thesaurus of English Traditional Metaphors / Ed. by P.R. Wilkinson. – L. & N.Y.: Routledge, 1993.

Summary

The article focuses on the contrastive analysis of the comparative phraseological units denoting motion intensity in the English and Ukrainian languages. The set of image-standards participating in comparative phraseological units formation is singled out and compared, the profound connections between phraseology and national mentality are established.